

POSTMODERNİZM MİTOSU

Hasan TÜZEN*

ÖZET

Modernizm, Batı Avrupa'nın kendi tarihsel ve toplumsal koşullarında ürettiği ve yine Avrupa'ya sağladığı avantajlar ve devam eden süreç sayesinde kendisinin 'efendi'liğini üreten, buna karşılık diğer tüm ülkelerin aynı yolu takip etmesi gerektiğini ifade ettiği bir 'medenileş(tir)me' projesidir. Bu nedenle yine Batı Dünyasının dile getirdiği 'postmodernizm'i algılamak ve yerli yerine oturtabilmek için entelektüel bir çaba ile 'modernizm'i çok iyi irdelemek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Postmodernizm, Toplum ve Medenileşme.

Postmodernism Mythos

ABSTRACT

Modernism is a "civilization" project, created by the Western Europe's own historical and societal conditions, which also has produced its own mastership thanks to the continuing process and its advantages to Europe, and in turn which expresses the necessity that all the other countries should follow the same path. For this reason, in order to perceive and to back mouth "postmodernism", a term again uttered by the Western World, it is crucial to explicate "modernism" with an intellectual effort.

Keywords: Modernism, Postmodernism, Society and Civilize.

"Sosyolojinin birinci buyruğu ; mitosları kendi incelemesinin konusu yapmak yerine, kendini onlara kaptırmaktan kaçınmaktır."

(A. Decoufle)

Giriş

Bu yazı en temelde, post-modern retoriğin 'anti-kuramsal stratejileri'nin arka planına eğilerek, sosyal teorinin esasını, yani içeriğini, tarzını veya yöntemini, entelektüel ve siyasal işlevlerini yeniden tartışma konusu haline getirme arzusunu taşımaktadır. Kendisini en hakikisinden bir doksoloji, ya da başka bir deyişle *kuramsal nitelikteki sabitfikirler kümesi* olarak iyi bir biçimde pazarlayan post-modern strateji, Habermas'ın çok güzel dillendirdiği gibi "şu ana kadar saçma olarak kabul edilen bir şeyden bir drama yaratmaktalar" sözünü teyit etmektedir.

*Yrd. Doç. Dr. Hasan Tüzen, Pamukkale Üniv., Sosyoloji Bölümü.
htuzen@pamukkale.edu.tr

Bu ekseninde, Fransız filozof Gaston Bachelard'ın "teori her zaman konjonktürel; önermeleri ve genel yönü o anın temel tehlikesi tarafından belirlenir" sözünün bugün için, teorinin sefaletine yaslanan postmodern karakterin getirdiği 'tarihsizleştirme sendromu' ile ilişkilendirilebileceğini düşünüyorum. Doğa bilimlerinin geleneksel otoritesinin artık söz konusu olmadığını iddia eden, sosyal bilimlerin bir 'meşruiyet krizi' içerisinde olduğuna inanan ve 'The end of...' başlıklı eserlerin merakla tüketildiği günümüz sosyal bilim literatüründe, tartışma odaklarına hegemonik bir biçimde yerleşen post-modern retorik, tüm yazınsal alana bulaşmış durumdadır.¹ Bu noktada, toplum tahayyülünü kuracak tarzda girişimlerin 'eski moda' çalışmalar şeklinde algılanmasının arkasında, son döneme damgasını vuran ve ideolojilerin, insanın ve tarihin sonunu ilan eden 'postmodern fikriyat'ın, başka bir deyişle 'kıyamet habercisi yaklaşımlar'ın olumsuz etkisi vardır.²

Postmodernizm düşüncesi, uzun bir süredir pek çok kültür eleştirmeni, sosyolog, edebiyat teorisyeni ve felsefecinin gündeminde birinci sırayı almakta ve konuya ilişkin son zamanlarda görülen 'metin enflasyonu' bu ilginin doğal bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama öncelikle şunu belirtmek gerekir: Postmodernizm ve onun ekseninde yapılan tartışmaların beşeri ve sosyal bilimlere önemli katkılarda bulunabileceği bir gerçektir. Tüm geniş hacmi içinde bu söylem, sosyal ilişkilerin nasıl organize olması gerektiği, zamanımızın toplumsal imkânları ve güvenceye alınmasının arzu edilir olduğu toplumsal tahayyüller hakkında sorular sorar. Ne var ki, bu tartışmalarla daha kapsamlı meşgul olabilmek için, tartışmaların üzerine bina edildiği kavramsal anahtarları (aydınlanma, modernlik, akıl, anlatı vd.) açıklığa kavuşturmak gerekir.

Postmodernizm'in Ne'liği

Bu yüzergezer terimin analitik açılımı için öncelikle postmodernizmin yerini aldığı varsayılan şeye, yani modernizmi hangi açılardan eleştirdiğine bakmak gerekir. Modernite paradigmasına ilişkin

¹ Elbette, entelektüel arenada 'postmodernizm' yaftası altında düşünülebilecek geniş bir söylemsel alandan bahsetmek mümkün. Bu ekseninde, postmodernizm, heterojen bir düşünceler silsilesi olarak tanımlanabilir. Elinizdeki çalışma da, bu durumun bilincinde olarak, söz konusu alanda yalnızca literatürden damıtmaya çalıştığı sosyolojik argümanlarla ilgilenmektedir. Yani, eleştirimizin çıkış noktasını, Şükrü Argın'ın ironik ifadesiyle (2003: 39) 'sulandırılarak' homojenleştirilmiş bir düşünce tarzı olarak postmodernizm oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada, Bauman'ın, kendisine belli bir mesafeden bakan, kazanım ve problemlerinin tam bir envanterini çıkararak ve kendi kendisini psiko-analize tâbi tutan ve modernlik olarak resmedilen (Wagner, 1996:274) postmodernizmi ele alınmamaktadır.

² En temelde Hegel'e dayandırılan "ideolojik çağın sonu" (Bell, Lipset ve Aron) ve "tarihin sonu" (Fukuyama) tezleri örnek olarak verilebilir.

yerleşik kavramlar dizisinin totaliter ve eskimiş olduğunu teşhis için, yeterli birer *septom* sayıldığı postmodernist teorilerde, mevcut olan meşrular ve gayri-meşrular listesi, insanda postmodernizmin her şeyden önce bir ruh halini yansıttığını düşündürmektedir.

Bütüncül teoriler karşısında perspektif çokluğunu, evrensellik karşısında yerellik ve tikelliği, hakikat karşısında yorumu ve göreliliği, politika ve etik karşısında estetiği, ideoloji eleştirisi karşısında yapıbozumu, gerçeklik karşısında imgeleri, temsil karşısında benzetimi (simülasyon), zaman karşısında mekânı, çelişki karşısında farklılıkları, sınıf karşısında kimlikleri, gereklilik karşısında olumsuzluğu ve kaosu öne çıkaran, bilgiye, akılcılığa, kurtuluş söylemlerine kuşkuyla bakanların paylaştığı, estetize edilmiş bir ruh hali³ olup; aslında kendisi de yeni moda bir adlandırma (neologism) olan ve modernliği diskalifiye etme çabasıyla belli bir cazibe alanı yaratan postmodernizmin menfi tesiriyle, 'Aydınlanma'nın (ve onun temel mirasçılarından biri olarak görülen sosyal teorinin), pek çok baskı türünün uygulandığı bir yanılsamalar çağı olarak görülmesi moda haline gelmiştir. Meta-anlatıların sonunu ilan ederken kendisi de bir meta-anlatıya dönüşmüş olan postmodern retorik bugün sosyal teoriyi derinden sarsmıştır.⁴

Bu yaklaşımlara meşruiyetini kazandıran temel tez, moderniteden mutlak bir kopuş yaşandığıdır - ki bu kopuş, onun toplumsal organizasyon ilkelerinden, dünyayı kavrayış tarzlarından, sanat ve kültür duyarlılıklarından ve kurtuluş projelerinden detaylı bir kopuşu öngörür-Öyle ki, postmodernist düşünürlerin - farklı açılardan meseleye yaklaşımları da - eleştirilerinin odak noktası ortaktır: Toplumu ve tarihi tek ve bütünlüklü bir öznenin perspektifinden rasyonel biçimde kavramayı ve inşa etmeyi kolektif özerkliğin güvencesini sayan 'modern' bir proje.⁵

Her açıdan bir tür kavramsal bulanıklık içeren postmodernist metinler, paradoksal biçimde (çünkü herhangi bir postmodernist metni okuduğunuzda, söz konusu metnin teorik soyutlama düzeyinin doruklarında dolaştığını hissedersiniz), aslında 'söz'e olan güvenini yitirmiş, 'geniş bir anti-teorik akımın parçası' olarak karşımıza çıkarlar.⁶ Sözgelimi Zygmunt Bauman, postmodernist sosyal teoriyi⁷, entelektüel

³ Gülnur Savran, "Postmodernizm: Yepyeni Bir Evre mi, Bir Eğilimin Mutlaklaştırılması mı?", *Defter Dergisi*, Sayı:38, 1999, s. 158-159.

⁴ Alex Callinicos, *Toplum Kuramı, Tarihsel Bir Bakış*, Çev. Yasemin Tezgiden, 2004, s. 15.

⁵ Savran, a.g.m., s. 159-162.

⁶ Şükrü Argın, *Nostalji ile Ütopya Arasında*, 2003, s. 39.

⁷ Modernlik ile postmodernlik arasındaki epistemolojik ve tarihsel kopuş konusunda neyin saptayıcı olduğu sorunu ve bu ikisinin gerçekten birbirinden iki ayrı toplum tipine karşılık gelip gelmediği sosyal bilimciler arasında tartışmalıdır. Daniel Bell gibi sanayi sonrası

solun tarihsel öznesi olan işçi sınıfını kaybetmesinden doğan krizine bir tepki olarak resmeder ve postmodernizmi en temelde sol kuramın acilen gereksinim duyduğu ‘yeniden düşünme ve benlik bulma’ girişimlerine ancak kısmi bir zemin oluşturabilecek, teslimiyet ve boşunaliğın ‘son-bir-çaba felsefesi’ olarak kavramsallaştırır.⁸ Eğer, Alex Callinicos gibi sosyal teoriyi ‘siyasal bir düşünce formu’⁹ olarak kabul edersek, postmodernitenin yüklendiği siyasal anlam ve yönelimlerin nelere yol açacağını anlamamız kolaylaşacaktır.

Postmodernite,yeni bir çağ değildir. Postmodernite her bakımdan modernite üzerindeki bir ‘asalak’ konumdadır; modernitenin başarıları ve açmazlarıyla yaşar ve beslenir. Durumun yeni olan yanı, post-histoire’da gelişen yeni tarihsel bilinçtir; yeni olan, hep şimdide kalacağımız ve aynı zamanda ondan sonrası yaşayacağımız şeklindeki yaygın duygudur. Aynı jestle hem şimdiye her zamankinden daha köklü biçimde sahiplenmiş hem de şimdiyle aramıza eleştirel bir mesafe koymuş oluruz. Politik perspektiflerimizle aramızda yalnızca bu ölçüde eleştirel bir mesafe koymamızdan tatmin olmayan herkes, şimdinin mutlak derecede yadsınmasının...her olasılıkta ya özgürlüğün tamamen kaybedilmesiyle ya da tam bir yıkımla noktalanacağını aklında tutmalıdır. Üstelik her iki sonuç da postmodernin ötesine taşacak, daha doğrusu ondan farklı bir şey olacaktır. Bu sonuçlar bütünüyle anti-modernist nitelikli olacaktır.¹⁰

Bu bağlamda dünya ölçeğinde sosyal bilimleri sarıp sarmalayan post-modern atmosfer, yalnızca bilimsel-entelektüel düzlemde anlama ve açıklama çabalarını değil, siyasal ve toplumsal düzlemde etkin olma ve

toplumu postmodern toplum olarak kavrayanlar, diğer nitelemelerden (bilgi toplumu, tüketim toplumu vs.) epistemolojik açıdan farklılık gösterirler. Postmodern toplum kuramcıları sanayi sonrası toplumu, modern-sonrası olarak farklı bir paradigma zemininde yeniden biçimlendiği yönünde ortak bir kanaati paylaşırlar. Dolayısıyla postmodern toplum, modernitenin temel referansı olan Aydınlanma düşüncesinden epistemolojik bir kopuş temelindeki bir farklılığa tekabül eder. Lyotard, Baudrillard, Jameson, Foucault, Touraine gibi modernliğin eleştircileri, gelişmiş ileri Batı toplumlarındaki modernliğin dönüşüm eşiğinde olduğunu savunmaktadırlar. Öte yanda, Habermas, Giddens ve Gellner gibileriyse içinde bulunduğumuz dönemin modernliğin ileri bir biçimi olduğu konusunda hemfikirlerdir. Habermas modernliğin *tamamlanmamış bir proje* olarak sürdüğünü, fakat modernliğin totalleştirici *araçsal akıl* yerine *eleştirel akıl* temelinde yeniden inşa edilmesi gerektiğini savunur. Giddens ise, postmodernizm gibi anlayış ve terimlerle uğraşmak yerine, sosyal bilimlerde şimdiye kadar belirli ve özgül nedenlerden dolayı yetersiz şekilde anlaşılmış olan modernliğin bizatihi kendi doğasına bakılmasını önermekte ve postmodernizme karşı radikal bir tavır sergilemektedir.

⁸ Zygmunt Bauman, “Bir Postmodern Sosyoloji Var mıdır?”, *Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler, İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş*, Çev. Hüsamettin Arslan, (der.) Hüsamettin Arslan, 2002, s. 105-107.

⁹ Callinicos, a.g.e., s. 18.

¹⁰ Agnes Heller-F. Ference, *Postmodern Politik Durum*, Çev. Şükrü Argın, Osman Akinhay, 1993, s. 21.

dönüştürme çabalarını da göz ardı etmektedir. Zira bu iki süreç birbirine eklemli olduğundan insan tarihinin totalitesini anlamlandırma gayreti savunmasız kalmaktadır. Bu yüzden çağımızın siyasal krizi zorunlu olarak düşünceye tekabül etmekte; teori gizemciliğin tahakkümü altına girmektedir.¹¹ Oysa, bilimin toplumsal dolayımı ve toplumsal bir pratik olduğu görüşünü savunan Marx'ın da dediği gibi; "...tüm toplumsal yaşam, özünde pratiktir. Teoriyi gizemciliğe saptıran bütün gizemler, ussal çözümlerini insan pratiğinde ve bu pratiğin anlaşılmasında bulurlar".¹²

Toplum İngelemine Katastrofik Müdahale

Mevcut toplumsal durumun mutlaklaştırılması olarak tezahür eden 'düşüncenin topluma yabancılaşması' sürecine müteakip, bugün eleştirel düşünce adıyla standartlaşmış teorik ürün pazarına sürülen pek çok fikriyatın, olumsuz ve betimleyici olmaya yönelmesi, sinik eleştiri biçimlerinin daha çok rağbet görmesi ve komplocu ve ahlakçı düşüncenin gelişmesi gibi eğilimler bu durumun belli göstergeleridir.¹³ Toplumu ve tarihi tek ve yekpare/birleşik bir öznenin perspektifinden akılcı bir tarzda anlamayı ve yeniden inşa etmeyi özerkliğin güvencesi sayan modern proje ile amansız bir 'söylemsel mücadele' (Jameson) içersine giren postmodernizmin besin kaynağını 'modernitenin mutlak olumsuzlanması' oluşturur. Craig Calhoun, sahte-tarih olarak gördüğü postmodernizmin eleştireliliğini moderniteyi akılcı Aydınlanma ile eşdeğer tutma eğiliminden aldığını yazarken önemli bir noktaya temas eder: Postmodernizm moderniteyi, bütün paradoksal gerilimlerinden ve oto-kritiklerinden yoksun bırakarak, bir ideal tip olarak yeniden üretmiştir.¹⁴ Zira, bir ucu tarihsel bir döneme, diğer ucu ise şimdiki zamanı yinelemek için bir ruh haline dayanan bu terimin başındaki 'post' sözcüğü bile bir ardışıklığı, süreğenliği, yani Alex Callinicos'un ifadesiyle modern olana ait bir vurguyu içermektedir. Bu noktada modernizmin devamı olup olmadığı önemli bir tartışmadır.

Bir kuram olarak postmodernizmin tek değerinin modernlik karşıtı eğilimleri köle gibi yani sadık biçimde yansıtmada; şanssızlığınmsa kendisini oldukça karmaşık zanneden, ancak aslında konformizm ve sıradanlığın ifadesinden başka bir şey olmayan bu

¹¹ Alev Özkazanç, "Düşüncenin Topluma Yabancılaşması ve Türkiye'de Sosyal Bilimler", *Mürekkap*, Sayı 12, 1999.

¹² Karl Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Çev. Sevim Belli, 1979, s. 9.

¹³ Özkazanç, a.g.m.

¹⁴ Craig Calhoun, "Postmodernism as Pseudohistory", *Theory, Culture & Society*, 10, 1993, s. 79.

eğilimleri vulger bir akılcılaştırmasında gören Cornelius Castoriadis, postmodernizmi oldukça açık biçimde, şu üç bağlamda betimler:¹⁵

- 1-Tarih'i ilerleme veya kurtuluş olarak gören bütünsel görüşün reddi,
- 2-Tekbiçimli ve evrensel bir akıl düşüncesinin reddi,
- 3-Kültürel alanlar (felsefe,sanat vs.) arasındaki, tek bir akılcılık veya işlevsellik ilkesi üzerine kurulacak, katı farklılaşmanın reddi.

Bu bağlamda eklemlendiği her kuramsal yönelimin tarihselliğinde yatan pozitif işlevi kaldıran ve böylece çözüm sunmaktan ziyade çözümü bulanıklaştıran postmodern imgelemin sosyal bilimler pratiği üzerindeki olumsuz yansımalarından birisi de 'toplumsal bütünlük'ü anlamamızı giderek daha da güçleştiren mevcut toplumsal dinamikleri fetişleştirmesidir:

Bütünlük korkusunun verdiği telaşla radikallerin totalite fikrini iskartaya çıkarmaları, diğer daha olumlu şeylerin yanında, çok ihtiyaç duydukları avuntuyu bulmaları anlamına gelir. Çünkü, hiçbir kapsamlı politik eylemin gerçekten uygulanabilir görünmediği bir dönemde, bu zorunluluğu bir erdeme dönüştürmek -bir kimsenin politik sınırlarının katı bir ontolojik zemini olduğuna, bu zeminin toplumsal totalitenin her halükârda bir kuruntu olduğu gerçeğinde yattığına kendisini ikna etmesi- rahatlatıcıdır. Aslında dönüştürülecek bir bütün olmayınca, bütünü dönüştürmek için elde hazır bir politik failin bulunup bulunmaması da sorun olmaktan çıkar. Sanki, ekmeğe bıçağı kaybedilmiş de, ekmeğin zaten dilimlenmiş olduğu ilan ediliyor gibidir.¹⁶

Postmodernist teorisyenlerce ileri sürülen tezleri (özellikle üst-anlatı eleştirisini) önceleyen iki ayrı tez vardır: 1950'lerde ve 1960'ların başlarında Bell, Lipset gibi yazarlarca ileri sürülen 'ideolojinin sonu' tezi ve 'sanayi ötesi toplum' tezi. İlk tez, modernist ruhun insani başarının ölçümünde temel kriter aldığı ideal kavramının aşındığı üzerineydi ve buna göre Marksizm gibi ideolojilerin gücü artık görünür biçimde zayıflıyordu. Daniel Bell'in 1974'te yayınladığı 'Sanayi Ötesi Toplumun Doğuşu' ise, bu toplum yapısının temelini, teknik-profesyonel bir sınıfın egemenliğindeki bir servis ekonomisi olacağını ileri sürüyordu:

...toplumdaki yapısal değişimin ana kaynağı...bilginin niteliğinde meydana gelen değişimdir: bilimin katlanarak gelişimi ve dallara ayrılması...İnsan önce doğal düzeni fethetmeye çalıştı ve bunda

¹⁵ Cornelius Castoriadis, *Dünyaya, İnsana ve Topluma Dair*, Çev. Hülya Tufan, 2001, s. 175-176.

¹⁶ Terry Eagleton, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, Çev. Mehmet Küçük, 1999, s. 21-22.

da hemen hemen başarıya ulaştı. Son yüzyıllık dönem boyunca ise doğal düzen yerine bir teknik düzen geçirmeye çalıştı ve bunda da epey yol aldı.¹⁷

Böylece, iki tezin sentezlenmesi sonucunda ortaya yeni bir tablo çıkacaktı: Teknik bir entelijensiyanın, sosyal politikaların bütün veçhelerine uygulanabilecek evrensel geçerliliğe sahip akılcı-analitik bir metodu denetleyebileceği düşüncesi, bütüncül ideolojilerin gereksizliği ve kodifiye edilmiş teorik bilginin geçersizleştiği fikri. Bu doğrultuda 1977'de Quebec Hükümeti, Üniversiteler Konseyi Başkanı, 1950'lerde yarı-Troçkist 'Sosyalizm ve Barbarlık' grubunun üyesi olup sonraları Marksizmin anti-Stalinist bir uyarlamasına kendini veren Fransız filozof Jean François Lyotard'dan ileri sanayi toplumlarında bilginin halihazırdaki konumuna ilişkin bir rapor hazırlamasını istedi. Bunun üzerine kaleme alınan 'Postmodern Durum' adlı kitap, deyim yerindeyse postmodernizm tartışmalarında belirleyici bir statünün tadını uzun yıllar çıkaracaktı. Eser, ideolojinin sonu teorisyenleri ile sanayi ötesi toplum teorisyenlerinin metinlerinde görülen temalarla, post-modern sanat ve post-yapısalcı argümanların bir kısmından bir *kolaj* ortaya koyuyordu. Batı'daki tüm büyük söylemler, her alanda ve tüm toplumlarda uygulanabilir geçerli ve kesin ilkeler getirdiğini iddia eden tüm meşrulaştırıcı anlatılar modern kelimesi refere edilerek reddediliyordu:

Modern terimini, kendisini Tinin diyalektiği, anlamın yorumbilgisi, ussal ya da çalışan öznenin özgürleşmesi ya da servetin yaratılması gibi büyük anlatılara açıkça gönderme yapan bir üst-söylemle kendini açıkça büyük anlatılara ilişkili olarak meşrulaştıran herhangi bir bilimi göstermek için kullanacağım.¹⁸

Lyotard'a göre, üst-anlatının reddini sağlayan gelişim, bilimdeki ilerlemedir. Bu ilerlemeden ötürü bilim ve teknoloji, kendilerini meşrulaştırmak zorunda kalmazlar; çünkü başarıları pratik alanda muazzam işlemektedir. Böylece anlatı işlevsizleşmekte, simgesel ve haklılaştırıcı rolü neticesinde rasyonalizasyonun ilerlemesi karşısında darmadağın olmuştur. Sonuçta O'nun 'post-modern durum'unda, geçmişin yalıtılmış ve değer biçilmiş çabalarını bağlamlarından koparan ve bu çerçeveyi geride bırakan 'bütüncül-olmayan bir arayış' söz konusudur. Meta-anlatıların reddedilmesinde bir süzgeç ve sınır işlevi gören post-modern teoriler, insan tarihinin bütüncüllüğünü anlamlandırma girişimlerini *mutlak olarak* görmezden gelir. Moderniteye karşı kayıtsız gibi dursa da modernitenin tâbi olduğu diyalektiğe bağlı

¹⁷ A. Rattansi-R. Boyne, "Postmodernizmde Kuram ve Siyaset", Birikim, Sayı: 56, 1993, s. 75.

¹⁸ Callinicos, a.g.e., s. 16.

olan¹⁹ ve üç merkezi olumsuzlama (tümleştirmeye, erekbilimselliğe ve ütopyacılığa karşı) aracılığıyla güdük bir tutarlılık peşindeki postmodernizmin temel karakteristiği toplum benzeri ‘*sosyolojik soyutlamalara belirgin bir antipati*’ taşımasıdır.²⁰ Dolayısıyla kuram bugün statüsünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır ve eleştirel bir pratik olarak her bakımdan krizdedir. Sadece bilgi belirsiz hale gelmekle kalmamış, belirli bilgi tarzlarının nasıl meşrulaştırılacağı sorunu da gündeme yerleşmiştir: Doyurucu tek bir epistemolojik meşruluk modeli yoktur bu anlayışa göre.²¹ Çünkü bilimsel dünya görüşünün bilinemezlik ya da görececiliğe, tarihin tahkiyeye/anlatıya, toplumsal sınıfların yüzer gezer ‘özne’lere ikame edildiği bu dünya görüşünde, artık toplumu, Talcott Parsons’un düşündüğü gibi organik bir bütünlük ya da Karl Marx’ın tasavvur ettiği gibi ikili bir savaşım alanı olarak değil ‘*dilsel bir iletişim ağı*’ olarak ele almak gerekir. Böyle olunca dilin kendisi de -toplumsal bağın bütünü- normları mukayese edilemez, birbirleriyle çekişmeli ilişkileri olan farklı oyunların toplamı olarak kendini gösterir. Bu koşullar altında bilim de, ötekilerin arasında bir ‘dil oyunu’na dönüşür. Ve bundan dolayı da modern dönemde olduğu gibi diğer bilgi türleri arasındaki ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu iddia edemez duruma düşer.²² Dolayısıyla, postmodernizmde;

Toplum, basitçe dil *gibi* değildir. Dildir, ve hepimiz dil kapanına yakalandığımız için, içinde yaşadığımız özgül ‘söylemler’ dışında kullanabileceğimiz hiçbir dışsal hakikat standardı, hiçbir dışsal bilgi göndergesi yoktur.²³

Oysa toplum dil pratiğinden bir şeyler ödünç alan nosyonlarla kavramsallaştırılsa da hiçbir şekilde dile benzemez. Çünkü ‘toplum’ bir varlık olmayıp, zaman-uzam içinde herhangi bir mevcudiyete sahip değildir. Sadece sonsuz bir ortam çeşitliliği içinde yeniden üretilen toplumsal pratikler biçiminde varolur.²⁴

Farkın Kutsanması

Öte yandan postmodernizmin ana entelektüel akımlarından post-yapısalcılığın özgürleştirici argümanlarını onaylasak da, bazı sınırlarını

¹⁹M. Okyayuz, “Postmodernizm: Modernitenin Öteki Yüzü”, *Doğu-Batı*, Sayı: 10, 2000, s. 143.

²⁰J.B. Foster, “Tarihi Savunma”, *Marksizm ve Postmodern Gündem*, Çev. Ahmet Fethi, 2001, s. 178.

²¹T.D. Docherty, “Postmodernizm: Bir Giriş”, *Postmodernist Burjuva Liberalizmi*, Çev. Yavuz Alogan, 1995, s. 13.

²²Perry Anderson, *Postmodernitenin Kökenleri*, Çev. Elçin Gen, 2000, s. 40.

²³Ellen M. Wood, “Postmodern Gündem Nedir?”, *Marksizm ve Postmodern Gündem*, Çev. Ahmet Fethi, 2001, s. 12-13.

²⁴Anthony Giddens, *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, Çev. Bülent Somay, 2000, s. 19.

ve çelişkilerini de saptamak olasıdır. Söz gelimi ilk sorun epistemolojik belirsizlikle ilgilidir. Örneğin Edward Said'in çözümleme nesnesi olan 'Orient' kavramını ele alalım. Said, bazen Batılı söylemlerde çarpıtıldığını ileri sürdüğü 'gerçek' bir Orient'in varlığını varsayar, ama bazen de bununla ilgili 'daha geçerli' bir açıklama yapmayı reddeder ve herhangi bir şeyi doğru yansımanın mümkün olup olmadığını sorar.²⁵ Said'in önemli referans noktalarından Foucault'da da epistemolojik belirsizlik, politik muğlaklık ve sınırlandırılmamış bir çoğulculuğun neden olduğu çelişkilere rastlamak mümkündür. Foucault, tarihte yaptığı soykütüksel kazılarda bir seri-iktidar kompleksleri ve gerçek rejimleri bulur. Modern topluma dair analizleri bu çerçevede toplumun bütünleşmiş bir disipliner mekanizmalar seti olarak teşhisine dayanır.²⁶ Bu bağlamda, bütünlük algılamasının idealist ve özcü bir pratik olduğu suçlamasıyla itibardan düşürülmesi, postmodernizmin stratejisinin bir parçası olarak okunabilir. Ancak, bu bütünleştirme fikrinde oluşan parçalanmanın nereye kadar süreceğini kestirmek oldukça güç görünmektedir. Örneğimizi yine Foucault üzerinden verecek olursak, Terry Eagleton'ın deyişiyle, Foucault'nun çoğulluğu ve heterojenliği yüceltirken, tümleyici bir güce esir düşmesindeki tuhaf paradoksu anlamak zordur:

Foucault, güya 'Dartmoor' olarak adlandırılan kimi bütünsel (yapılarla) benzerlik gösteren ve 'hapishaneler' olarak bilinen total sistemlerin varlığına inanmış gibiydi. Oysa 'Dartmoor', bu veya şu hücrenin, hapishane müdürünün, disiplin tekniğinin ve iğneli şırınanın gelişigüzel bir montajından başka nedir ki? Bu zorlayıcı güç, bu yaygın, tikel gerçeklikleri neden tekil bir kavramın içinde türdeş kılmaktadır? Doğal olarak, böylesine bütünleştirici bir 'hapishane' metafiziğinin bertaraf edilmesine yönelik bir çaba, belirli siyasal anlamları da içeriyor olacaktır. Örneğin, 'total kurum' olarak adlandırılan bu kuruma, doğallıkla uyum sağlayabilen herhangi bir bireyin varlığından söz etmek mümkün değildir – Aynı şekilde, 'hapishane yönetiminden' sorumlu olan idareciyle ters düşen ve iki 'hapishane' arasındaki farkı ortaya koyabilen bireylerden ya da mahkumların müşterek bir bedenden ibaret olduklarını savunan ifadelerden söz etmek de mümkün değildir. Aslında var olmayan bir idari düzenden söz etmek mümkün olabilseydi eğer; böylesi bir tümleyicilik (totalizing), bu idari düzene ilişkin amansız türdeşleştirmelerin (homogenizing) evrik bir yansımasından başka bir şey olmayacaktı. Bir hapishanenin temel mikro politikası, tam anlamıyla hücrenel bir yapıya sahiptir.²⁷

²⁵ Edward Said, *Oryantalizm*, Çev. Nezih Uzel, 1995.

²⁶ Boyne-Rattasani, a.g.m., s. 82-84.

²⁷ Terry Eagleton, *Estetiğin İdeolojisi*, Çev. Hakkı Hünerler, 1998, s. 394.

Yine Lyotard'ın postmodernizm ve sanayi-ötesi toplum tezleri ile Baudrillard'ın kitleler ve toplumsal iç patlama kavramlarının genel bir toplumsal vaziyeti, modernite ve sanayi toplumundan geçişin bir büyük anlatısını ön varsayıdıkları gerçeği üzerinde durulabilir. Ancak bu analiz, çalışmanın sınırlarını aşacağı için bunu bir başka çalışmaya bırakmalı. Görüldüğü üzere, 'meta-anlatıların' en şiddetli eleştirilenleri bile çözümlemelerini, kendi ölçütleriyle, makro-teorilere kuşku uyandırıcı biçimde benzeyen kuramlaştırmalara başvurmadan edememektedirler.

Belirgin bir biçimde tarihe duyarsız olan bu retoriğin, klasik sosyal teoriyle olan gerilimi hususundaysa, Wright Mills'in 'Toplumbilimsel Düşün' (2000) adlı eserinden bir noktayı açmakta fayda var. Mills'e göre postmodernizmin ortaya çıkış koşullarına işaret eden 'akıl ve özgürlük krizi', en temelde 'yapısal sorunları' temsil eder. Bu sorunları ortaya koymanın yolu, konjonktürel tarihin kavramlarıyla düşünmekten geçer. Bu değerleri etkileyen, aşındıran ya da besleyen toplumsal yapının ve ortamın bağlantılarının izi sürülmelidir. Klasik Aydınlanmacı bir söyleme sahip olan Mills, böyle bir tahlilin amacının, insan özgürlüğü ve aracılığının mekanını tespit etmek, seçimlerimizi formüle dökmek ve 'tarihi yapmada insan kararlarının kapsamını genişletmek' olduğunu iddia eder. Dolayısıyla modern duyarlığa uzak, onun özneyi merkezleştirerek ayrıcalıklı bir konuma yükselten yaklaşımı ciddi biçimde algılanmadan, post-modern kuramcılarının hangi saiklerle her şeyi 'oyunlaştırdıkları'nı, bilimsel normlara itibar etmeyerek 'kolaj'lara gittiklerini, ticaret ve 'emtia dili'ni kullandıklarını, gelenekten faydalanırken yaptıkları talan'ın saygısızca yürütülmüş birer 'pastiş' olduğunu, suni olanı, kitsch'i, yüzeysel ve biçimsel olanı yüceltmelerinin metafizik ciddiyetin kuyusunu kazdığını, estetik modernizme karşı çıkarken kaba olanın estetiğiyle hareket ettiğini gözden kaçırmamız pek mümkündür.

Buraya kadar toparlayacak olursak; insan tarihinin bütüncüllüğünü anlamlandırma çabalarının iflasına işaret eden post-modern fikriyatın belirleyici özellikleri, şu şekilde özetlenebilir: Meta-dilin, meta-anlatının ya da meta-teorinin tüm biçimlerine açık bir reddiye söz konusudur. Akıl-merkezli (*logocentrik*) modern bilginin, gücün peşinde olduğu düşünölmüştür. Marx'ın, Weber'in ve başkalarının teorileri meta-teorilerdir ve bu yüzden kabul edilemezlerdir. Özgürleştirici projeler, totaliter olabilir. Toplum bir metin gibi yorumlanabilir. Yapı-çözümçü strateji²⁸, postmodernizmin

²⁸ Yapı-çözümçülük, 1960'ların sonunda Martin Heidegger'i okuyan avantgarde post-yapısalcı teorisyen Jacques Derrida tarafından başlatılmıştır. Gülnur Savran'a göre bu düşünce tarzının hedefi, Batı felsefesinin kendi tekelinde gördüğü akıl taşıyıcılığını sorgulamak, felsefi dilin ona atfedilen tutarlıktan yoksun olduğunu göstermek ve en önemlisi de felsefe, dil, anlam ve akıl arasında Batı düşüncesinin kurduğu denklemi

metodolojisidir. Nesnenin yapı-çözümü yapıdan kültüre bir kayma-değişme gerektirir. Edebi metin kültürel bir metine dönüşür. Kurumsal öncelik, kültüre verilir. Devlet dairesinin rolü önemini yitirir. Postmodernitenin koşulu tek doğru görüşün olmadığı çoğunluk ve kültürel göreliliktir. Tüm grupların, kendi sesleriyle kendileri için konuşma haklarının olduğu fikri ve o sesin gerçek ve meşru olarak kabul edilmesi postmodernizmin çoğulculuk tutumu için gereklidir. Postmodernizmin normatif bir kaynağı yoktur. Yani; postmodern toplumun ne olduğunu tam olarak söyleyemeyiz. Ütopya, özgür projeler olduğu gibi totalleştirici ve baskıcı olarak düşünülebilir. Postmodernizm faniliği (gelip geçiciliği) işler (değerlendirir); parçalılık (kısımcılık), devamsızlık ve de anarşiyi betimlemenin vurgusudur ve eylem ya baskıcılık veya yanılsama olarak düşünülür.

Böylece, güçlü bir biçimde yapılanmış bir toplumsal dünya imgesi çizemeyen post-modern analizler, tarihsel süreci tek bir yorumlayıcı sistem içine alma gayretlerini askıya alarak yaşamın keşmekeşliği içinde boğulmakta ve kuram yerini 'stil' gösterisine bırakmaktadır. Kısacası 'bilimsel üretimin teorik değeri' yerini 'estetik değer'in itibarına bırakmıştır. Fredric Jameson'un deyişiyle her şeyin sonunu ilan ederken kendi konumunu sorgulamayan 'flu' bir tarihsel dizge içinde nereden gelip nereye gidiyor olduğumuzu gösteren 'zihinsel haritalar'dan yoksun bir zamanda teorik perspektif yokluğu, 'zayıf düşünce'nin tercih edilmesini kolaylaştırmıştır; oysa kuramsal bir bakış açısı, ele alınan nesnenin somut bir nesne olarak ele alınmasını ve farklı belirlenimlerin karmaşık bir sentezi olarak, yani oluşsal-tarihsel-somut bir varlık olarak çözümlenmesini gerektirir. Bu durumsa sosyal bilimlerin bir dizi çetrefiller, döngüler ve problemler üreten bir 'söylemsellik türü' olarak telakki edilmesini gerektirir.²⁹

yıkmaktır yani yapı-bozumuna uğratmaktır (1999:160). Dilin anlamının sadece dilin kendisiyle olan ilişkisi içerisinde bulunabileceğini ve bir doğruluk ya da gerçeklikte bulunamayacağını iddia eder. Örnekeyecek olursak, erkeklik terimi anlamını dişilik terimiyle olan ilişkisi bağlamında anlatabilir. Kendi kendilerine bu terimlerin hiçbirisi gözlemlenilecek bir doğruluk ya da gerçeklik bildirmezler. Değişik metinlerdeki terimlerin ilişkisi, cins ilişkileri içinde bir hiyerarşi ortaya çıkaracaktır. Anlamın terimler arasındaki ilişkiyle ortaya çıkarılması, entelektüel sürecin yapı-çözümü yöntemidir. Yapı çözümcüler şu görüşü savunur: Metinler yazan ya da kelimeler kullanan yazarlar temel olarak daha önce karşılaştıkları metin ve kelimeleri kullanırlar. Okuyucular da bunlara aynı gözle bakar. Kültürel hayat o halde diğer metinlerle kesişen bir sürü metin üretmektedir. Bu metinlerarası örgünün kendi içinde bir dünyası vardır. Ne yazarsak aslında kastetmediğimiz anlamlara gelebilir ve kelimeler istediğimiz anlamı veremeyebilirler. Bir metin üzerinde ne kadar uzmanlaşırsak uzmanlaşalım, bunun bir anlamı yoktur. Çünkü, metinler ve anlamlarının edebi ölçüsü kontrolümüz dışındadır. Dil, bizimle anlam kazanır. Şunu unutmayalım ki; yapı-çözüm stratejisi, başka bir metin için bir metne göz atmak, bir metni diğer metin içinde çözmek ya da bir metni başka bir metinle oluşturmaktır.

²⁹ Mahmut Mutman, "Özne: Bir Başka Arşiv", *Toplum ve Bilim*, Sayı:73 Yaz, 1997, s. 7.

Sonuç

Frankfurtçu ekolün üyesi Martin Jay'e göre post-modernizm, kefaretçi/kurtuluşçu paradigmaları (meta-teoriler ya da terapik modeller) reddiye içerisinde, Lyotard'ın libidinal enerji yoğunluklarıyla büyülenmesinde, Derrida'nın sonsuz dil oyununda karar kılmasında ve Baudrillard'ın simulakr, gerçek-üstü bir dünyayı yüceltmesinde görüldüğü gibi uç bir radikalizme yönelmiştir.³⁰ Bu tarz bir tahayyül, merkezsizleşme fikrinin belirgin tüm semptomlarını taşımaktadır. Yitirilmiş nesneyi (toplum) yeniden kazanmanın imkansızlığına tahammül gönüllülüğü içerisindeki bu karnavala yalnızca post-modernler değil, kendisini bir Marksist olarak konumlandıranlar da (söz gelimi Ernesto Laclau) katılmıştır. Söz konusu argümanları uzatmak mümkün; ancak elinizdeki yazının temel yönelimlerini de belirleyen şu soru oldukça önemli görünmektedir: Eğer *yapısal bir bütünün kavranabilir bir olgusalılığı* olduğu düşüncesi kriz içerisindeyse ve post-modern retorik "*iyi bir toplum*" idesinin zihinsel dayanaklarını budamışsa, insana, topluma ve dünyaya dair söylenecek sözlerin geçerli bir statüsünden bahsedilebilir mi? Bu tamamen bir mit'in tahakkümüdür.

Sonuçta hakikati, anlamı ve özneliği ironik bir üslupla yerle bir eden post-modernist retorik, bir yandan radikal, bir yandan da muhafazakar uçlara savrulan, aynı zamanda ikonoklast/putkırıcı ya da tersi yönde konformist olabilen çelişik bir yapı arz eder. Bu durum, aslında geç kapitalist toplumların iktisadi ve kültürel tarzları arasındaki çekişmeden kaynaklanmaktadır. Geleneksel burjuva kültürü hiyerarşiye, farklılığa ve kendine özgü kimliğe değer verme eğilimiyle bu dinamiği sürekli olarak beslerken, politik sol bu yapıyı tehdit etmekten oldukça uzak *atalet* bir haldedir. Frederic Jameson, modernizmi teknelci kapitalizmin çocuğu olarak tasvir ederken, postmodernizmi, çok uluslu şirketlerin hüküm sürdüğü dünyada geç kapitalizmin çocuğu olarak anlatır. Dolayısıyla postmodernizm meta fetişizmini kutsar ve böylece neo-liberalizme bir anlamda eklemlenir. Ya da eleştirinin boyutunu/oklarını liberal ekonomiden uzak tutar. Çünkü merkezin olmadığı bir düşünce biçiminde merkezden eleştiri postmodernizmin ciddi bir çelişkisi olacaktır. Postmodernizmden çıkarılması gerekli bazı önemli dersleri göz önünde tutarak çalışma can alıcı şu sorularla bitirilebilir:

³⁰ Martin Jay, "Kıyametçi Tahayyül ve Matem İktidarsızlığı", *Tahayyül Gücünü Yeniden Düşünmek*, Çev. Ertuğrul Başer, Der.: Gillian Robinson & John Rundell, 1999, s. 66.

Hâlihazırdaki toplumsal gerçekliği sorgulama siyaseti, gerçeğin, içinde yaşadığımız toplum içinde sahip olduğu statüye bağlıysa eğer, toplumsalın sonunu ilan eden Jean Baudrillard'ın nihilizmi ne kadar geçerli olabilir? Yahut postmodernizm, toplumsal hayatın kavramlaştırılması ve incelenmesi konusunda geliştirilmiş geleneksel makro ve mikro yaklaşımlara bir alternatif³¹ (Murphy, 2000: 10) mi sunmaktadır? Yoksa 'aydınlanma felsefesi, ulus-devlet anlayışı ve kapitalist sanayileşme' üçlüsü ile temellendirilmiş olan 'modernite'den sonraki dönem olarak ifade edilen postmodernizm ; "ekonomik ve toplumsal eşitsizlikler, çok uluslu şirketler/ÇUŞ'ler aracılığı ile sürdürülen küresel sömürü, kimlik ve kültür çatışmaları, kirletilen bir çevre ve en önemlisi de kirletilen bir "insanlık"ın bugününü hazırlamış olan modernizmin 'ayıplarını, yanlışlarını ve olumsuzluklarını' örten bir şal mıdır?

³¹ J. W. Murphy, *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, Çev. H. Arslan, 2000, s. 10.

